

Vízszintes hasadék

Szubjektív jegyzetek a Szerb Íróegyesület évi közgyűléséről

Ivan Ivanji

A közmondás azt mondja: Vajúdnak a hegyek, s egy kis egér születik. A hegyek ugyan nem vajúdtak, de sokan olyan lázba estek, hogy egereket láttak tőle. Erről az eseményről roppant nehéz, sőt, talán teljesen lehetetlen minden szükséges dokumentumot felsorakoztatni. A dokumentumok lajstromába be kellene iktatnunk ugyanis az úgynevezett fiatal írók valamennyi közzétett művét — tehát mind az irodalmi és nem irodalmi újságokban megjelent, mind pedig a külön könyvalakban kiadott műveket —, de emellett, vagy elsősorban, a visszautasított alkotásokat is. Dokumentumok volnának továbbá egyes csoportok írásban nem, csak szóban megfogalmazott — emberek és kávéházak szerint váltakozó — deklarációi és proklamációi, a pályázati bizottságok hétpecsétetes titokként őrzött jegyzőkönyvei, a szerkesztőségek feljegyzései, és az állítólag megtörtént, de bizonyíthatatlan lekenyerezések, tárgyalások és rábeszélések is. Egy másik közmondás szerint, ahol füst van, ott tűznek is kell lennie. Annyi bizonyos, hogy a Szerb Íróegyesület február tizenötödiki évi közgyűlésén füstszag terjengett, én azonban sehogyan sem tudtam felfedezni a tüzet, sőt — bármennyire igaz is a közmondás — nem is hiszem, hogy van. Ime, miért.

Senkit sem idézhetek, gyorsírói jegyzeteim nincsenek, és nem is akarom elkérni őket az új vezetőségtől, de körülbelül az történt, hogy a titkári jelentéssel kapcsolatos vita kezdetén fiatal írók emelkedtek szólásra. Ha a „fiatal írók” adott esetben használt fogalmának közelebbi meghatározást

akarnánk adni, akkor csak annyit mondhatnánk, hogy a szóbanforgók többsége 1930 után született, s hogy valamennyien csak 1951 óta közlik írásaikat rendszeresen. Az első dátum kevésbé fontos. A második azt jelenti, hogy alkotásaik közzététele a *Svedočanstva* és a *Mladost* című folyóiratok megindítása után kezdődik, — mely utóbbiról irodalmi egünknek egyik azóta hála istennek letűnt csillaga, Bora Drenovac egykor azt mondta, hogy „gyászkeretes” — Davičo *Költészet és ellenállások* című esszéje, Vasko Popa és Miodrag Pavlović versei után —, amelyek ugyanabban a sajnos, közben szintén letűnt *Mladostban* jelentek meg —, tehát egy olyan esemény után bukkantak fel, amellyel, személyes meggyőződésem szerint, új korszak kezdődött nemcsak a szerb hanem az egész jugoszláv irodalomban is.

Az eltelt évek során annyi minden történt, hogy nekem úgy tetszik, mintha már történelmi távolság választana el bennünket ezektől az eseményektől.

Olyan írókról van tehát szó, akik nem érezték sem Zogović, sem Djilas agitpropjának irányítását, s akik nem tudják, hogy elméletileg lehetséges a bürokraták irodáiból is irányítani az irodalmat, nemcsak az írók érdekszövetkezeteiből. Azokról van szó, akik nem fogták fel, hogy a két rossz közül melyik a kisebb. Ők csak egyet látnak — azt is a nyolc esztendő prizmáján keresztül némileg elferdítve —, hogy a náluk tíz évvel idősebb nemzedék könnyebben jutott be az egyesületbe is, meg egyes elképzelt vagy létező pozíciókba is, s hogy ennek a nemzedéknek — mégha lehetetlen el-
lentmondásként hangzik is állításom — többet, de őszintébben kellett hazudnia, mint nekik.

A hazudozásról. A fiatalok és minden új örök barátjának ismert Otto Bihalji-Merin szemükre hányta ezeknek a ma még fiatal — de természetesen egyszer szintén megöregedő — íróknak, hogy hazudnak. Hazudnak azért, hogy megnyerjék egyes csoportok és érdekszövetkezetek tetszését. És azt mondta: „Csak azok maradnak meg, akik nem alkusznek, akik nem hazudtak”. Később megkísérlem megmagyarázni, miért gondolom, hogy az elmúlt nyolc-tíz esztendő bebizonyította Bihalji Merin tételét. Szavaira egy, nem kora, hanem írói múltja alapján „fiatal” író, Berislav Kosijer válaszolt. (Ez a Kosijer „pályázati író”-nak nevezi magát, mert a szerkesztőségek rendszerint elutasították, de a jelíges pályázatokon több ízben jutalmat kapott.) Megkérdezte: milyen légkörben nevelkedtek ezek a fiatal írók, kitől tanultak hazudni, kik a szellemi atyáik.

Azt hiszem, hogy itt már valóban szólni kell a hazugságok fajtáiról. Az ember néha objektíve hazudik, de szubjektíve azt hiszi, hogy igazat beszél, vagy úgy véli, hogy valami magasabbrendű cél érdekében hazudnia kell. Mi — az én nemzedékem, az a nemzedék, amely 1946 és 1949 közt kezdett írni — a kezdetben elragadtatással verseltünk a szövetségi otthonokról, traktorokról, köbméterekről, ünnepélyekről. Ezeket a költeményeket a jobb zsebünknek írtuk. Bal zsebünkben másfajta verseket őriztünk. Annak idején „jobb zsebeseb költészetet” vártak tőlünk. Csak azt. Ennyiben volt akkor könnyebb és nehezebb is. Ma legalább megvan rá a lehetőség, hogy a fiatal író ehhez vagy ahhoz a táborhoz csatlakozzék, nincs már az a rögeszme, hogy a szocializmus nevében meggyőződésed ellen kell írnod. Ennyiben nehezebb és könnyebb is ma.

A fiatalok vitáját egy törekvés hatotta át: nagyobb társadalmi érvényesülés. Alaplatannak bizonyult ugyanis — mégpedig éppen a fiatalok felszólalásaiból —, hogy nem kapnak díjakat, s nem közölhetik műveiket. Igenis, kaptak bizonyos díjakat, a folyóiratok pedig — saját szavaik szerint — nemcsak tele vannak a fiatalok írásaival, hanem — ahogy valaki meg-

jegyezte — „nem is létezhetnének a fiatalok közreműködése nélkül”. Egyes díjak — véleményem szerint ha hivatalosan nem is — afféle érdemrendek, amelyeknek odaítélésében nemcsak a figyelembe vett művek irodalmi értéke a döntő, hanem az is, hogy a szerző hosszú, szorgalmas és érdemekben gazdag múltra tekinthet e vissza. Az egyetlen konkrétan vitatott díj éppen egy viszonylag helyesen és normálisan tevékenykedő bírálóbizottság munkáját példázza. A NIN évente kiosztott díja ez, amelyet talán helytelenül „a kritika díj”-nak nevez, a közvélemény azonban igen helyesen „a NIN díj”-nak mondja. A NIN munkástanácsának megvan minden törvényes és erkölcsi joga arra, hogy kijelölje a bírálóbizottságot, s mint minden évben, az idén is öt kiváló és aktív író-kritikust jelölt ki. A bizottság összeállítását senki sem kifogásolhatta. A díjat ezúttal három szavazattal kettő ellenében Branko Čopićnak ítelték oda és nem Miodrag Bulatovićnak, akire a másik kettő szavazott. Tekintet nélkül arra, hogy én kire szavaztam volna, nem látok jobb módot a jutalom becsületes odaítélésére. Ha ezt a rendszert nem ismerjük el, akkor mit akarunk? Követeljünk népszavazást arról, hogy kinek adják a NIN díját? Nyilvánvaló, hogy mi lenne ennek az eredménye...

A közgyűlés alatt, amelyen korom szerint — ezúttal első ízben — nem tartoztam a fiatalok közé, különféle gondolatársításaim születtek. Mindegyiknél eszembe ötlött az, hogy Dušan Kostić nemzedéke közvetlenül a háború után fiatalnak számított, mi pedig meglehetősen idősnek tekintettük. Kostić akkoriban körülbelül olyan idős volt, mint én most, én pedig olyan, mint a mai legfiatalabb fiatalok. Nyilvánvaló tehát: számukra én nem lehetek fiatal. Érdekesebbnek tűnt azonban, hogy elgondolkozzam egyesekről azok közül, akik 1949-ben például, velem együtt a fiatal nemzedékhez tartoztak. Talán csak harmadrészüik maradt az irodalomban vagy közelében. Sokan egészen más dolgokkal foglalkoznak. Vajon ki emlékszik ma arra, hogy Rodo Andrić, az Avala Film igazgatója, valamikor verseket írt, akár csak Vicko Raspor? Ki emlékszik arra, hogy Jurij Gustinčić, a Politika londoni tudósítója kritikus volt és a Mladost folyóirat szerkesztője, mint Zoran Žujović is? Ki emlékszik még arra, hogy a Komunist című hetilap kritikusa, Pavao Broz szintén költő volt, az ideggyógyász Viktor Komarecki pedig elbeszélő? Eltűntek a nyilvánosság szeme elől és az irodalomból az egykori „legnagyobb reménységek”: Veles Perić, Antonije Marinković, Miodrag Tomić és mások. Abban az időben pedig, amikor ezek az emberek — Slobodan Marković csal, Slavko Vukosavljević-csal és másokkal, akik megmaradtak — teleírták a folyóiratokat, senki sem tudta, hogy Dobrica Ćosić agitprop-tisztviselő, Vasko Popa szerkesztőségi hivatalnok és Miodrag Pavlović orvostanhallgató is írnak. Kettőt közülük — Popát és Ćosićot — már 1949-ben ismertem, de nem tudtam, hogy írással is foglalkoznak. Közzétehetnék volna műveiket, ha akarták volna; Ćosić azért, mert olyan intézményben volt, amely gyakorlatilag ellenőrizte az irodalmat, Popa pedig azért, mert a *Književne novine* titkára volt. Türelmesek voltak és vártak. Tekintet nélkül, hogy ki mit gondol képességeikről — a mai fiatalok pedig nem a képességeket vitatták, hanem a pozíciókat rohamozták — elvitathatatlan, hogy az 1920 és 1930 között született nemzedék három legismertebb és legtekintélyesebb személyisége éppen Ćosić, Popa és Pavlović. Ez eszembe juttatta Bihaljinak azt a kijelentését, hogy csak azok vagy legalábbis elsősorban azok maradnak meg, akik nem hazudnak. S hogy most nem tudhatjuk, ki lesz még író tíz év múlva...

Nekem úgy tetszik — s ezt nekem egyesek be is vallották —, hogy a pillanatnyilag fiatal írók elégedetlenségének elsősorban az az oka, hogy még nem jutottak be a tanácsokba, szerkesztőségekbe, bizottságokba, zsűribe,

titkárságokba és hasonló pozíciókba. Ezzel kapcsolatban meg kell mondanom, hogy ezekbe a tisztségekbe rendszerint díjtalanul végzett közéleti szolgálattal lehet „felemelkedni”. Beogradban a különféle bizottságok, kulturális és közoktatásügyi tanácsok, kultúregyesületek és hasonló intézmények állandóan panaszkodnak, hogy nincs elég emberük. A „fiatalok” at azonban ez nem érdekli, s visszautasítanak minden olyan munkát, amelyet a „munkaadó”, pénzügyi helyzete miatt, gyakran nem jutalmazhat. Számomra érdekes az is, hogy ezek közül az írók közül egy sem volt az autópályán. Nem azért, mintha azt hinném, hogy most minden fiatal írónak a lapátokról kellene zengedeznie — isten ments! —, hanem azért, mert ott — tekintet nélkül arra, hogy ír-e ott valamiről vagy sem — kapcsolatot teremthet olvasóival, saját nemzedékével, mely nemcsak irodalmi kávéházakban ül. Jellemző az is, hogy a fiatalok egyáltalán nem járnak el az íróegyesület plenáris üléseire. Ezek az ülések ugyan leggyakrabban igen unalmasak, sőt tárgyaltalanok is. Nem tudom azonban, hogy ez oka-e annak, hogy a fiatalok elkerülik az üléseket, vagy következménye ennek.

Szó lehetne ezen a helyen arról is, hogy van-e egyáltalán értelme annak, hogy fennálljon az íróegyesület. A titkári beszámoló ezen a közgyűlésen is — mint általában az utóbbi évek során — rendi egyesületnek minősítette az íróegyesületet. Ez a rendi egyesület azonban az utóbbi időben nem oldott meg egyetlen ilyen kérdést sem, megoldotta helyette társadalmunk, közösségünk. A nyugdíjra, a szerzői jog védelmére, a társadalombiztosításra stb. gondolok. A szerzői díj megadóztatásáról mindeddig nem vitáztak az egyesületben. Az írók lakáshoz juttatása ügyében sem tettek semmit. Ezekről a lakásokról minden évben tárgyalnak, egy fiatalabb író az idén is szóvá tette, s figyelembe véve személyes esetét, jogosan. Érdekes, hogy néhány évvel ezelőtt sem ő, sem a többi érdekelt nem vett részt azon a plenáris ülésen, amelyen a belgrádi városi népbizottság akkori elnöke, Miloš Minić válaszolt az írók kérdéseire és egyebek közt a lakáskérdésről is beszélt. Miloš Minić akkori fejtegetéseiből mindenki megérthette, hogy az írók csak egy módon juthatnak lakáshoz: lakásépítő szövetkezetek révén. Belgrádban ilyen módon sok vállalat és intézmény megoldotta az egető lakásproblémákat, mégpedig sokkal kisebb kezdeti lehetőségekkel, mint amilyennel az írók indulhatnának. Az írók azonban mintha arra várnának, hogy ezüsttálcán nyújtsák nekik a kész lakásokat. Ezen a téren nem történt semmilyen kezdeményezés, és úgy látszik, hogy belátható időn belül nem is történik semmi. Nyilvánvaló, hogy ilyenfajta kezdeményezés csak a fiatalabb tagoktól várható, hiszen az idősebbek, akik hosszabb ideje élnek Belgrádban, már ezt a problémájukat is megoldották. Hiszem, hogy a fiatalabbak is eljutnak odáig. A közgyűlésen történt fellépésükkel elindultak a megoldás felé vezető úton.

Talán ez is ellentmondás? Ellentmondás azért, mert eddig egyes fellépések helytelenségéről beszéltem, most pedig egyszerre elismerem, hogy ezzel megkezdődött azoknak a problémáknak a megoldása, amelyeket nem ismerek el. A problémákat elismerem. A Szerb Íróegyesület hevenyészve bevokolt székházának homlokzatán már hét-nyolc évvel ezelőtt megjelent egy függőleges hasadék a „realisták” és a „modernisták” közt. Ez a hasadék mind nagyobb lett, s már megszoktuk. A falon azonban a február tizenötödiki közgyűlésen egy újabb, vízszintes hasadék keletkezett, amely „fiatalok”-ra és „idősek”-re osztja a házat. Bármennyire is tetszőlegesen legyenek ezek a felosztások, a hasadékok kétségbevonhatatlanok, a homlokzat tagadhatatlanul megpedt. Egyesek — mint például Borislav Mihajlović, akit valamikor Mihiznek hívtak — még azt is tagadják, hogy szükség van az egyesületre. A hasadékok arról tanúskodnak, hogy a rendi kérdésekben ez

a nézet helyénvaló is volna. A múlt ugyanis bebizonyította, hogy a közösség és a néphatóságok jobban gondját viselik az íróknak, mint maguk az érdekeltek; annak a kevés íróknak pedig, aki sehol sincs alkalmazásban, bármely tisztviselőhöz hitelesíthetné az évi szabadság alkalmával kedvezményes utazásra jogosító könyvecskét, nemcsak az íróegyesület tisztviselőnöje.

Másról van szó. Az „agitpropos idő”-ben az egyesület új tagjai valamilyen kiválasztott alkotásukkal mutatkoztak be a plénumnak. Felolvasásukat vita követte. Ilyen módon legalább személyesen megismerhettük a hivatalosan elismert új kollégát és megtudhattuk, milyen a fizionómiája. Kellemetlen volt, hogy akkor valamennyien viszolyogtunk a politikai papolástól. Nem értem azonban, hogy miért abszurdum ma irodalomról beszélni az íróegyesületben, kivált, ha figyelembe vesszük, hogy valóban nem fenyeget bennünket ilyen prédikációk veszélye. És miért lenne abszurdum az, ha a fiatalok veszekszenek és szóbeli bírálattal hatnak egymásra, túlmenve minden lehető hasadékon? És nekem úgy tetszik, hogy az évi közgyűlésen elhangzott vita — a legélénkebb és legőszintébb, amire emlékszem — ebből a szempontból is hozhatott volna valami újat. Nem tudom, mit.

Azt mondtam, hogy nem vajúdtak a hegyek, hiszen mindez valószínűleg igen természetes. Íme, ezek a legfiatalabbak sem olyan zöldek már, hogy ne lehetne őket bevásztani azokba a híres és — végeredményben — ropant kellemetlen zsúrikba (kellemetlenek azért, mert időt veszít velük az ember, s minden bizonnyal sokak nemtetszését váltják ki). Őket majd a legfiatalabbak követik, s az egerek szertefutnak, vagy új egerek jönnek. A közgyűlésen Slavko Vukosavljević ült mellettem, az, aki tíz évvel ezelőtt a fiatalok sáfárja volt és kiadta a jelszót: „Nincsenek idősek és fiatalok, csak jó és rossz írók vannak”. Slavko mosolygott. Aki nem ismeri régebről, aki nem tudja, hogy azelőtt is így mosolygott, azt mondaná, hogy ezt a mosolyt Burmában, a Távol Keleten tanulta meg, ahol két évig tartózkodott. S ez után a viharos közgyűlés utáni eszményi kompromisszumos megoldásul őt választották meg az egyesület titkárává. A közgyűlésről való elmaradásával kitűnt az egykor harcias Mihiz, aki valamikor könyörtelenül támadott minden megállapodottságot — „Krklec Gustav, uči ustav, a Desanka, Radovanka...”, verselte még Radovan Zogović rémuralma idején —, ma könyvtárosa legkonzervatívabb kultúrintézményünknek, amely már százharminc évvel ezelőtt szembeszállt Vukkal és mindennel, ami haladást jelentett...

Minden rendben van tehát. A kerék forog és a haladás — egyes írók szubjektív törekvéseinek ellenére vagy azoknak köszönhetőleg — megállíthatatlan. Ez egyáltalán nem újdonság, de néha az is vigasztaló, ha megismétlünk valami régit. Bár füst van, senki sem melengetheti kezét valami különösebb szenzáció tüzeckéjénél. S hogy az irodalmi alkotásnak kedvezőbbek a klikkek és csoportok időjárási viszonyai, mint az egykori — a fiatalok számára ismeretlen, az idősebbek számára pedig már feledésbe merült — bürokrata irányítás alacsony légnyomása, azt a könyvkereskedések kirokatai és maguk az alkotások bizonyítják. Végeredményben ez a legfontosabb. Hogyan lesz, ha még jobb lesz — azt talán hamarosan látni fogjuk valamennyien.

Korom Tibor fordítása